

L'Empordà per a mitòmans

Xavier
Febrés

Calligraf

L'Empordà per
a mitòmans

Xavier
Febrés

Calligraf

L'Empordà per a mitòmans

Xavier Febrés

Edicions Cal·lígraf

Figueres, 2022

Primera edició —
desembre de 2022

Publicació

Edicions Cal·lígraf, SL
Monturiol, 2, 1r 1a
17600 Figueres
Tel. (0034) 615 261 764
www.edicionscalligraf.com
info@edicionscalligraf.com

Disseny i maquetació

Plàcid Busquets

Correcció

Núria Garcia Caldés

Impressió

DC Plus, Serveis Editorials

ISBN

978-84-125267-9-0

Dipòsit legal

GI 1791-2022

© del text

Xavier Febrés Verdú

© de la imatge de portada

Quim Arqués

© d'aquesta edició

Edicions Cal·lígraf, SL

*Queda rigorosament
prohibida, sense l'autorització
per escrit dels titulars del
copyright, la reproducció
parcial o total d'aquesta
obra per qualsevol mitjà o
procediment, incloent-hi la
reprografia i el tractament
informàtic. Les infraccions
d'aquests drets es troben
sotmeses a les sancions
establertes a les lleis.*

Taula

Declaració d'amor tenaç a Cotlliure	13
Miracle i misteri de la badia de Polilles, tot l'any	19
Conversa amb la <i>Mediterrània</i> de Maillol damunt la tomba	23
Som un país de frontera, vista sobre el terreny	33
Els elefants d'Annibal no van passar per La Jonquera	39
Walter Benjamin va perdre el tren a Portbou	45
La tramuntana és una llum, sobretot una llum, una llum d'or	51
Josep Pla no té Premi d'Honor, només carrers i places arreu	63
El poble més decadent ja no és Portbou	67
Història de les onades a Garbet, la «badia dels Mateu»	71
Oda pendent a una altra primavera al Port de la Selva	89
A Llançà el millor es troba al costat de la resta	99
Tot el secret (o quasi) del Motel Empordà de Figueres	105
Visita oberta a la mina del «tresor de la República» a la Vajol	111
El castell de Sant Ferran malaguanyat des del primer dia	115
Personatges que són mites literaris i perfectes desconeguts	119
Llegenda vella i nova del castell de Quermançó	127
Desenterrar Empúries, el repte continua pendent	133
Lluna plena de gala a Tamariu, Empúries i Cadaqués	143

Aquí no bufa l'energia dels nous molins de vent	147
Els camins de ronda, una meravella amb entrebanes	153
Esmorzars edènics a l'Almadraba Park Hotel de Roses	157
Veure cremar la «selva» de Rodes o la història es repeteix	161
La invasió que ens va fer rics, a uns més que als altres	167
Torno a les illes Medes com un perfecte <i>guiri</i>	179
Les joies de l'adúltera baronessa Thyssen, un secret	189
El rastre mític d'Ava Gardner a la Costa Brava no s'esborra	193
Elizabeth Taylor en carn mortal a Begur amb caníbals	201
Aquell estiu del 1939 a la bucòlica platja de Fornells	205
Algunes excepcions eminents de l'arquitectura costanera	211
El famós «punt G» al cim palafrugellenc de Sant Sebastià	217
A Llafranc l'aigua que em festeja de què és feta, d'on és treta?	221
Tots els russos de la Costa Brava no es diuen Voevodski	231

Declaració d'amor tenaç a Cotlliure

Procuo començar els llibres que escric sobre l'Empordà amb algun capítol dedicat al Rosselló veí, convençut que són comarques consanguínies, amb l'avantatge i l'inconvenient que la segona, avui, se situa en territori francès. Fins que el tren de París no va arribar a Cotlliure el 1866, el poble de pescadors dormia una arcaica somnolència feudal, enclavat a la franja rocosa del litoral que s'allarga entre la frontera de Cervera de la Marenda i l'infinit arenal obert que arrenca a partir d'Argelers. Cotlliure havia estat el port reial per on Perpinyà comerciava activament com a capital del Regne de Mallorca, posteriorment integrat al d'Aragó i el 1659 al de França.

L'arribada del tren de París va facilitar que Henri Matisse hi llogués el maig del 1905 una habitació amb vistes al mar per pintar. Hi va arrossegar el seu amic André Derain i tots dos van enllestir aquell estiu més de quaranta teles amb el paisatge, la llum i els colors enèrgics del lloc. Algunes d'aquelles teles van ser exposades al Saló de Tardor parisenc, on el crític d'art Louis Vauxcelles

les va batejar com a *fauves* (ferotges) per la intensitat cromàtica que augurava un nou estil d'interpretació del paisatge. Henri Matisse encara va tornar a Cotlliure el 1906, el 1907, el 1911 i el 1914.

La Provença i el Migdia francès ja gaudien de la ressonància pictòrica que hi havien abocat prèviament Cézanne, Renoir, Van Gogh o Gauguin. Dintre del moviment admiratiu de la llum i els colors, el pintor Paul Signac havia desembarcat l'any 1887 a Cotlliure. Louis Valtat, invitat per Aristides Maillol, hi va pintar el 1894, com també a Llançà, però el detonant es produí el 1905 amb el quadre que Matisse va titular *Finestra oberta* —abocada al port de Cotlliure— i altres teles del seu amic André Derain. L'estil qualificat de *fauve* va donar peu al moviment pictòric i va llançar a la celebritat el petit poble català de pescadors situat a l'ombra del castell medieval i del campanar fàl·lic, tots dos plantats amb els peus al mar.

Esteve Terrús, pintor paisatgista de la vila veïna d'El-na, havia deixat enrere l'etapa de París per retornar al lloc d'origen i consagrar-se a la seva obra, la qual havia d'influir en els primers *fauves*. Henri Matisse va entrar en contacte amb Terrús l'estiu del 1905 perquè li presentés a Banyuls l'escultor Aristides Maillol. Aquest va conduir-lo a casa de Georges-Daniel de Monfreid a Cornellà de Conflent, on va poder contemplar les teles deixades en dipòsit per Gauguin abans d'emigrar a la Polinèsia. Sota l'efecte d'aquella visita, Matisse va pintar *Finestra oberta*. El petit poble de pescadors de Cotlliure es va convertir en punt de confluència de pintors i tot seguit de turistes.

L'enginyer militar del rei Lluís XIV, Sebastià Vauban, va donar l'actual aspecte a la mola del castell reial, igual

com va fer construir els veïns forts del Mirador i de Sant Telm que avui dibuixen la silueta del port cotlliurenc, un cas completament singular de poble medieval no dominat en la seva fesomia arran de mar per les modernes construccions caniculars. La fortificació del port de Cotlliure era ja un fet misteriosament inert quan el pintor i navegant Paul Signac, obsessionat per plasmar els efectes de la llum sobre la làmina del mar, va descobrir la perfecta corba d'aquest amfiteatre natural. Matisse i Derain van seguir les mateixes passes.

«Els colors es convertien en cartutxos de dinamita que la llum feia esclatar», declarava Matisse. La llum centellejant que el va seduir continua inundant l'atmosfera del poble, modelada al burell per la fibril·lació dels colors purs de reflexos vibrants, l'obscura geologia de la pissarra, el blau cobalt del mar, la lluïssor rogenca de les teules, el verd tremolí de les parres, els raigs de sol sobre la cúpula rosada del campanar fàl·lic o sobre el cim nevad del Canigó. Dels més de vint salins d'antany, als quals hi treballaven tres-centes dones, en queden dos en activitat.

El cèlebre campanar de l'església parroquial és la cireta culminant d'un paisatge més ampli. Es troba plantat al mar pel seu origen de torre-far de vigilància portuària, aixecada el segle XIII com a part de la muralla del port reial. Després de la Revolució del 1789 l'església va passar a propietat pública, per això a la llinda s'hi llegeix el lema republicà *Liberté, Égalité, Fraternité*. La torre de trenta metres d'alt va ser unida a l'església adjacent i cofada el 1810 amb la cúpula rosada que li dona l'aspecte característic. És un dels pocs campanars del món que permet ser voltat tot nedant lliurement als seus peus. Molt més que

una torre parroquial, és el senyal erecte de la bellesa i la vitalitat del municipi.

El salobre rosega el campanar i la seva cúpula rosada afegida, ara en llarg procés de restauració. Sempre que puc passo hores contemplant-lo i sento el desig permanent de tornar sota el seu radi d'influència. N'he vist i n'he llegit moltes interpretacions, generalment per sota de l'encert de l'original. Des de fa alguns estius observava que la cúpula en forma de prepuci i la torre sencera necessitava una revitalització urgent, no només una repintada. M'agradaria poder continuar nedant pacíficament al seu voltant sense que me'n caigui un tros al cap i tornar a contemplar de nou la cúpula rosada amb tot l'esclat de la tonalitat carnal, trèmula, vigorosa.

Cotlliure és avui una localitat turística, si exceptuem l'activitat vinícola que manté, dintre de la valorada denominació d'origen que porta el nom compartit de la veïna i rival Banyuls. El poble suma més residències secundàries que no habitants censats, amb prou feines tres mil persones. A l'hivern és una destinació de passejada i dinar dominicals. A l'estiu fa com els altres, amb la diferència que aquí es manté la fortificació medieval arran de mar en comptes de la «fortificació» dels edificis turístics a primera línia.

El gener del 1939 Antonio Machado, a l'atzar, va escollir Cotlliure per reposar de l'èxode dels republicans. Va morir-hi tan sols vint-i-sis dies després d'haver-hi arribat. Continua enterrat i molt visitat al cèntric cementiri vell de la localitat.

Les abundants i voluminoses barques de pesca varaven a la platja fins a començaments del segle xx. Aques-

ta va ser una de les principals raons del declivi davant la competència de la moderna dàrsena de Portvendres, la localitat veïna integrada fins el 1823 al municipi de Cotlliure, que va rebre fortes inversions portuàries pel fet de significar la distància marítima més curta entre la França metropolitana i la colònia d'Algèria. L'avantatge de Portvendres dintre de l'actiu comerç colonial també va determinar que el traçat ferroviari passés pel litoral i no per l'interior. Aquella dàrsena natural gairebé deshabitada durant segles avui supera Cotlliure en habitants.

De tant en tant, encara amarra a Cotlliure alguna vella embarcació de vela llatina curosament restaurada per guardar-ne la llavor. Avui són molls de passejada dels visitants, esplanada de restaurants i punt predilecte de les fotografies de record. Els carrerons de la vila vella serpentejen al voltant de la platja i a la primera ocasió s'enfilen de dret cap el barri antic del Moré, laberint costerut de petits habitatges que en molts casos han mantingut el traçat i la planta dels orígens, amb una vella voluptuositat enjardinada als racons que ho permeten. El barri del Moré és el pot de les essències de Cotlliure, encara que el municipi actual s'hagi enfilat més amunt amb un estil molt diferent.

Miracle i misteri de la badia de Polilles, tot l'any

El 2018 es va commemorar, amb plena indiferència d'aquest cantó de la frontera, el desè aniversari de la recuperació com a parc públic a primera línia de mar de l'antiga fàbrica Nobel de dinamita a la badia de Polilles, als afores de Portvendres. Es tracta d'una proesa de l'arqueologia industrial i de la política de preservació d'antigues finques costaneres a través del Conservatori del Litoral, una entitat governamental que aquí no tenim. De tant en tant hi porto els amics de confiança perquè la felicitat consisteix a compartir. L'últim cop el ruixim del mar esbandia el gris apòcrif del cel i ens ho miràvem embadalits, com la serp fascinada davant d'un ocell.

Fa dècades que predico que alguns dels racons més afortunats de l'Empordà es troben al Rosselló i al Vallespir, que alguns dels indrets més inspirats de Catalunya se situen a les terres catalanes de França. Josep Pla sostenia que el nord muntanyós de l'Empordà fins a

Roses i l'Alta Garrotxa no són més que una prolongació geogràfica del Vallespir. El seu èxit persuasiu i el meu s'han revelat minsos, de manera que he aconseguit arrossegar escassos acompanyants a l'amable coll de Banyuls, al prodigi de la badia de Polilles o a les taules del seu restaurant de temporada O Sole Mio. La frontera més alta de totes no és l'estatal, sinó la mental.

Vaig descobrir fa molts anys la platja lliure de Polilles, oculta entre Banyuls i Portvendres, arredossada de tramuntana per la mola del cap de Biarra i fistonejada per les vinyes verdes vora el mar. Hi torno amb freqüència per desentumir les cames i les competències emocionals, amb la certesa que Polilles és un miracle. La badia consta de tres platges: la d'en Bernardí, la del Mig i la del Forat. Encara s'hi veu el mur baix de formigó construït per l'ocupant militar alemany de la Segona Guerra Mundial contra un eventual desembarcament aliat. Posteriorment ha servit per aturar més d'un temporal i protegir el terreny de veure's desfalcats.

Acarada al cap de Biarra, la platja del Forat suma una dotzena de casetes d'estiueig de planta i pis, construïdes temps enrere a la franja maritimoterrestre. D'aquí surt el camí de ronda que porta en quaranta minuts (2,3 km) fins a la platja dels Elmes de Banyuls. L'altre camí de ronda, a llevant, arrenca de la platja de Bernardí i condueix fins al far del cap de Biarra, a Portvendres.

A la platja d'en Bernardí, la més freqüentada pels banyistes, hi opera a l'estiu el restaurant O Sole Mio. La sobretaula a la seva terrassa ofereix un dels observatoris més afortunats sobre la condició de ciutadà mediterrani. Salta a la vista que l'establiment només podia ser iniciati-

va d'una ànima excepcional i lliure com l'indret mateix. Es deia Maryse Avallone, nascuda Maryse Camps. Va morir el 2017, als 67 anys.

Contenia en ella totes les obres mestres de Molière, alhora comedianta i tràgica a la seva manera, projectant-se amb delit damunt la comèdia humana enmig d'una companyia d'amics sòlids que l'haurien seguida inclús a un altre planeta. Estudiant fins al final, per la seva manera de refer el món diàriament, eternament, darrere el seu taulell o bé a la terrassa al voltant d'alguna taula, sempre amb el cigarret mentolat no gaire lluny de la mà, militava a cops de lectures, de trobades, d'aperitius, voltada de gats de tots els colors. Sempre en la seva mirada profunda duia el reflex d'aquesta Catalunya, d'aquesta terra catalana que estimava tant i que defensava amb les seves paraules, el seu humor i també les seves cicatrius,

escrivia el diari digital rossellonès *Ouillade*, que coneix com jo la rara bellesa de les sobretauls viscudes aquí. Avui continuen la feina el fill Aldo i la seva dona Sònia Ribera, la So, però la solitud de Polilles la resta de l'any resulta més aspra des de la mort de la Maryse.

A la platja nua més bonica del país li va caure al damunt la revolució industrial com una bomba literal arran de la instal·lació el 1871 d'una de les fàbriques de dinamita del productor Alfred Nobel. Un cop tancada la factoria el 1984, l'indret va ser comprat per l'administració pública i convertit en un parc arran de mar amb instal·lacions pulcrament restaurades. L'estacionament per a tres-cents cotxes a l'entrada engloba un vell lledo-

ner gegant, d'una elegància que val l'emoció per ell sol. La badia de Polilles, la natural i la restaurada, és tota ella un prodigi secret.

La majoria de fundacions nascudes a Catalunya la dècada dels anys 1990 per defensar el medi ambient mitjançant la compra de terrenys privats i la seva rehabilitació d'ús públic han conegut un final poc gloriós, la qual cosa contrasta amb el fet que l'equivalent francès del Conservatori del Litoral disposa des del 1975 d'un pressupost estatal de seixanta milions d'euros anuals. Ha preservat fins ara 212.000 hectàrees mitjançant la compra de finques i la rehabilitació com a llocs públics respectuosos dels equilibris naturals. Ha tingut una destacada incidència a les terres catalanes del Rosselló, on el 1998 va comprar les trenta-dues hectàrees de l'antiga fàbrica Nobel de dinamita a la badia de Polilles i les va convertir en parc, amb una inversió de dotze milions d'euros. El teniu obert des del 2008, tot l'any.

L'activitat de la fàbrica de dinamita va provocar que no s'urbanitzés una de les badies més boniques, encara avui verge i curiosament rehabilitada. La sensació que em van augurar la primera vegada de banyar-m'hi, ara la retrobo enriquida pels mil matisos que hi he anat descobrint. No hauria estat possible sense els seixanta milions d'euros per any del Conservatori del Litoral, sense una determinada visió pràctica i política de la defensa del medi ambient.

El Parlament de Catalunya va aprovar el juliol del 2020 la creació de l'Agència de la Natura per gestionar els espais naturals existents. Tres anys després encara no havia entrat en funcionament per problemes burocràtics.

Conversa amb la *Mediterrània* de Maillol damunt la tomba

L'escultor Aristides Maillol es troba enterrat sota el seu monumental nu femení més conegut, batejat amb el nom de *Mediterrània*, a la masoveria-taller que utilitzava a la vall de la vila natal de Banyuls. Al voltant de les corbes convençudes d'una idea del cos de la dona, Maillol va imposar una nova estatuària al precís instant que l'art modern començava a «desconstruir-la». D'aquella manera va acabar per ser conegut arreu del món com a renovador de l'escultura del segle xx, gràcies als nus agraciats amb el do de la monumentalitat. No eren nimfes místiques, fades llegendàries, divinitats mitològiques, venus quimèriques, princeses ni cortesanes idealitzades. Tampoc no eren fruit de l'astúcia de la imaginació. Les models reals vivien a la cantonada de casa seva, eren de carn i os, amb nom i cognom. Representaven l'elevació d'una naturalitat imperfecta, com el paisatge de la vall de Banyuls. Les imperfeccions les singularitzaven, n'eren una de les claus. Enaltir la sensualitat d'aquells cossos no equivalia a cap obscenitat ni a cap sentimentalisme fàcil.

Les seves escultures subratllaven que les delícies es poden trobar arran de terra quan s'hi aboca passió per la realitat, quan se sap que sota la pell corre la sang tumultuosa dels sentiments i els desigs mentre la natura va fent el seu treball de sapa. La vida acaba sempre per imitar l'art, de manera que avui s'identifica amb Maillol una determinada silueta de dona. Les seves obres s'han vist consagrades a un «museu» del més gran prestigi, atès que vint de les peces monumentals maillolianes —quasi tota la seva producció— es troben instal·lades de manera permanent als cèntrics jardins parisencs de les Tulleries, un dels punts més visitats del món, on el palau reial del Louvre es prolonga fins a la plaça de la Concorde.

La presentació al Saló de Tardor parisenc del 1905 de l'escultura *Mediterrània* va catapultar internacionalment Maillol com a successor de Rodin, el qual havia exposat l'any anterior en aquell mateix certamen el seu cèlebre *El pensador*. André Gide va intuir de seguida la revolució que suposava la peça de Maillol i li va dedicar el text baptismal «Passeig al Saló de Tardor», publicat a la *Gazette des Beaux-Arts* d'aquell any:

És bonica. No significa res. És una obra silenciosa. Crec que hauríem de retrocedir molt per trobar un desinterès tan absolut per tot allò que pugui desviar l'atenció de la mera manifestació de la bellesa [...] Quina bellesa presenta la llum sobre aquesta espatlla! Quina bellesa posseeix l'ombra allí on s'inclina el front! No la solca cap pensament, cap passió no turmenta aquests pits poderosos. Mera bellesa dels plans, de les línies.